

- В. А. Голян,
д. е. н., професор, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Боярська лісова дослідна станція", м. Боярка
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2502-4573>
- Р. В. Коробка,
к. е. н., докторант, Національний університет біоресурсів та природокористування України, м. Київ
 ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-8878-0153>
- Н. Ю. Шевченко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8506-1782>
- В. М. Бардась,
к. е. н., докторант, Національний університет біоресурсів та природокористування України, м. Київ
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1211-2494>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.10.13

РЕГІОНАЛЬНИЙ ФОРМАТ РЕНТНИХ ВІДНОСИН В СИСТЕМІ ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

- V. Holian,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Separate division of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Boyarka
- R. Korobka,
 PhD in Economics, Candidate on Doctor Degree, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv
- N. Shevchenko,
 PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv
- V. Bardas,
 PhD in Economics, Candidate on Doctor Degree, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

REGIONAL FORMAT OF RENT RELATIONS IN THE SYSTEM OF FINANCIAL AND INVESTMENT SUPPORT OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT

Виявлено, що характерною рисою вітчизняної моделі рентних відносин у сфері розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу є неадекватність ставок рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів реальній цінності цих ресурсів, що призводить до недокапіталізованості природно-ресурсних активів. Визначено, що для окремих територіальних утворень непромислової спеціалізації результативність рентних відносин у сфері природокористування виступає базовою інституційною передумовою нарощення доходів місцевих бюджетів та чинником, що визначає певною мірою ділову активність та динаміку фінансово-інвестиційного забезпечення розбудови природоохоронної інфраструктури. Обґрунтовано, що ключовим елементом трансформації рентних відносин у сфері природокористування є підвищення відсотку відрахувань рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів та її часткове спрямування до спеціальних фондів природно-ресурсного та екологічного призначення, що дасть можливість кумулятивним чином збільшити публічні видатки на відтворення мінерально-сировинної бази, упорядкування природно-заповідних територій, розбудову сучасної системи ути-

лізації виробничих відходів та побутового сміття. Проведений аналіз основних тенденцій надходжень рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів Волинської області у 2015—2023 роках показав, що означений фінансовий інструмент не став вагомим чинником зміцнення фінансової самодостатності вказаного регіону через недосконалу ідентифікацію реальної бази його нарахування, а це не дає можливості забезпечувати еквівалентне вилучення частини утворених внаслідок залучення природних ресурсів у господарський обіг рентних доходів. Обґрунтовано, що трансформація моделі рентних відносин у сфері природокористування Волинської області має бути зорієнтована на формування спеціальних фондів природно-ресурсного та екологічного спрямування у структурі місцевих бюджетів, що дасть можливість результативніше фінансувати проекти розбудови природно-господарської та природоохоронної інфраструктури. Встановлено, що пріоритетним напрямом фінансово-інвестиційного забезпечення природокористування за рахунок коштів місцевих бюджетів Волинської області має стати розширене відтворення потенціалу екосистемних послуг, які продукуються лісовими біогеоценозами, що дасть можливість розширити ареал здійснення рекреаційного лісокористування і забезпечити створення нових полюсів росту сільської економіки.

The article reveals that a characteristic feature of the national model of rent relations in the sphere of expanded reproduction and economic development of natural resource potential is the inadequacy of rent rates and fees for the use of other natural resources to the real value of these resources, which leads to undercapitalisation of natural resource assets. It is determined that for certain territorial entities of non-industrial specialisation, the effectiveness of rent relations in the field of natural resources management is a basic institutional prerequisite for increasing local budget revenues and a factor that determines, to a certain extent, business activity and the dynamics of financial and investment support for the development of environmental infrastructure. It is substantiated that a key element of the transformation of rent relations in the field of natural resources management is an increase in the percentage of rent and other natural resources use fees to local budgets and their partial allocation to special funds for natural resources and environmental purposes. It will allow a cumulative increase in public expenditures for the reproduction of the mineral resource base, improvement of nature reserves, and development of a modern system for the disposal of industrial waste and household waste. The analysis of the main trends in the revenues from rent and fees for the use of other natural resources to the local budgets of Volyn region in 2015—2023 showed that this fiscal instrument did not become a significant factor in strengthening the financial self-sufficiency of this region due to imperfect identification of the real basis for its accrual, and this does not allow for an equivalent withdrawal of a part of the rent revenues generated as a result of involving natural resources in economic circulation. It is substantiated that the transformation of the model of rent relations in the field of natural resources use in Volyn region should be focused on the formation of special funds for natural resources and environmental protection in the structure of local budgets, which will make it possible to more effectively finance projects for the development of natural economic and environmental infrastructure. It is established that the priority direction of financial and investment support for nature management at the expense of local budgets of the Volyn region should be the expanded reproduction of the potential of ecosystem services produced by forest biogeocenoses, which will make it possible to expand the area of recreational forestry and ensure the creation of new growth poles for the rural economy.

Ключові слова: рентні відносини, рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів, публічні бюджети, фінансово-інвестиційне забезпечення, природокористування, екосистемні послуги, деревні відходи.

Key words: rent relations, rent for special use of forest resources, public budgets, financial and investment support, nature management, ecosystem services, wood waste.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів виступає основним фінансовим інстру-

ментом регулювання розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу. Призначення даного інструменту полягає у вилученні частини рентних доходів, котрі виникають при залученні природних ресурсів у господарський обіг. Специфіка застосування означеного інструменту зумовлена різно-

манітними видами ренти, які виникають внаслідок дії природно-кліматичних і природно-ресурсних чинників, здійснення комплексу природооблаштувальних заходів, форм та прав власності на природно-ресурсні блага та унікальності певних складових природно-ресурсного потенціалу. Характерною рисою вітчизняної моделі рентних відносин у сфері природокористування є неадекватність ставок рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів реальній цінності цих ресурсів, що призводить до недокапіталізованості природно-ресурсних активів. У підсумку це позбавляє публічні бюджети додаткових надходжень природно-ресурсної ренти і звужує ресурсну базу фінансування соціально та екологічно значимих проєктів. Для окремих регіонів непромислової спеціалізації результативність рентних відносин у сфері природокористування виступає базовою інституційною передумовою як нарощення доходів місцевих бюджетів, так і чинником, що визначає певною мірою ділову активність, а також динаміку фінансово-інвестиційного забезпечення розбудови природоохоронної інфраструктури. Стосовно Волинської області адекватність моделі рентних відносин у сфері природокористування сучасним викликам є запорукою прискорення темпів соціально-економічного піднесення та покращення екологічної обстановки в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Нееквівалентність ставок не дозволяє забезпечувати суттєве збільшення суми надходжень рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до публічних бюджетів. Незважаючи на закладені ще у 2014 році пріоритети бюджетно-фіскальної децентралізації рентна плата, в основному концентрується у держбюджеті, тому на регіональному та місцевому рівнях надходження рентної плати у спеціальні публічні фонди, як правило, може повною мірою забезпечити лише критично необхідні обсяги фінансово-інвестиційного забезпечення природокористування через розбудову інфраструктури природоохоронної діяльності та мережі видобутку цінних корисних копалин. Певною мірою інституційним підґрунтям становлення моделі рентних відносин у сфері природокористування слід вважати підхід М. Хвесика та І. Бистрякова, згідно якого фінансовий механізм управління природними ресурсами являє сукупність впливів на розроблення, прийняття й реалізацію рішень щодо використання природних ресурсів. Такий механізм включає методи регулювання зовнішніх виходів і зв'язків з іншими системами, фінансові важелі й інструменти. Головним завданням фінансового механізму раціонального використання природних ресурсів є формування та ефективне застосування централізованих і децентралізованих джерел фінансування раціонального природокористування, а також забезпечення сприятливих умов для цього шляхом організації фінансових відносин [10, с. 40]. В умовах української дійсності саме інструментарій рентних відносин у сфері природокористування виступає ключовою ланкою фінансового механізму управління природними ресурсами через надмірну звуженість фіскальних регуляторів процесів розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу. І акумульовані у публічних бюджетах рентні пла-

тежі є основними централізованими та децентралізованими джерелами фінансово-інвестиційного забезпечення процесів розбудови природо-експлуатаційної та природоохоронної інфраструктури, а також оздоровлення навколишнього природного середовища.

Високим рівнем теоретичної значущості та практичної спрямованості відзначається авторська позиція В. Валігури та В. Сідляр, згідно якої рентна плата за використання природних ресурсів — це інструмент державного регулювання, що покликаний стимулювати природокористувачів мінімізувати втрати під час їх видобутку та залучення в господарський обіг і забезпечувати раціональне використання. Важливо, щоб побудований на рентній основі механізм платежів за використання природних ресурсів адекватно відображав реальні втрати суспільства й створював достатню фінансову базу природоохоронної діяльності [1, с. 67]. Тобто вчені констатують, що інститут рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів має, в першу чергу, забезпечувати вилучення рентних доходів, котрі виникають у процесі господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу. Такий інструмент дозволяє відшкодовувати втрати суспільства, котрі були понесені у попередні періоди для розбудови інфраструктури видобутку природної сировини та розширеного відтворення відновних природних ресурсів. На їх думку, сконцентровані у Зведеному бюджеті України рентні надходження мають виступати джерел формування фондів фінансово-інвестиційного забезпечення природокористування.

Ключове значення рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів має для зміцнення фінансової самодостатності сільських та селищних територіальних громад, оскільки сільські території — це основний ареал концентрації природної сировини та несировинних корисностей біогеоценозів. За твердженням Л.Кольоси, в умовах воєнного часу та стискання ділової активності, зумовленої знову ж таки наслідками руйнівного впливу воєнних дій, вагомим значенням набуває посилення місцевої спрямованості рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів через збільшення частки її відрахувань до бюджетів сільських територіальних громад. Це пов'язано з тим, що природні ресурси відзначаються просторово-часовою континуальністю і фактично виступають стабільною базою стягнення різноманітних фіскальних платежів рентного спрямування [6, с. 47]. Зміцнення фінансової самодостатності сільських та селищних територіальних громад залежить від підвищення відсотку відрахувань окремих видів природно-ресурсної ренти, у першу чергу рентної плати за користування надрами, оскільки більше третини рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів й так надходить у бюджети сіл та селищ. За умови забезпечення адекватності ставок мінерально-сировинної ренти і підвищення відсотку її зарахування у бюджети територій їх концентрації з'являться додаткові бюджетні можливості для соціально-економічного піднесення сільської поселенської мережі. Також сформуються надійні джерела для оздоровлення довкілля на сільських територіях, оскільки вже давно визріла необхідність ліквідації стихійних звалищ побутового сміття навколо сільських населених пунктів та утилізації залишків отрутохімікатів.

Виходячи з того, що програмні засади поглиблення децентралізації та реформування територіальної організації влади в Україні залишають за обласним рівнем повноваження реалізації регіональної екологічної політики, саме на рівні адміністративної області необхідно формувати пріоритети консолідації частини рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів у спеціальних фондах природно-ресурсного та природоохоронного спрямування як обласного бюджету, так і бюджетів місцевого самоврядування, щоб сформувати надійне джерело фінансово-інвестиційного забезпечення природокористування.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є визначення регіонального формату рентних відносин в системі фінансово-інвестиційного забезпечення природокористування з урахуванням наслідків бюджетно-фіскальної децентралізації та викликів соціально-економічного піднесення територій, які виступають територіальним базисом концентрації природних ресурсів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Специфіка формування рентних відносин у сфері природокористування значною мірою детермінується формами, методами та способами залучення складових природно-ресурсного потенціалу у відтворювальний процес. Сфера природокористування охоплює розширене відтворення та господарське освоєння природно-ресурсного потенціалу, а також охорону навколишнього природного середовища. Тобто природокористування — це використання ресурсної цінності природної сировини та комплекс заходів з упередження еколого-деструктивного впливу на довкілля. Раціоналізація природокористування, тобто результативніше використання природних ресурсів та ефективніший захист атмосферного повітря, природних водних джерел та надр, значною мірою залежить від інституціоналізованих рентних регуляторів [3].

Глобальні тренди загострення боротьби за рідкісно-земельну мінеральну сировину та паливно-енергетичні ресурси вимагають трансформації рентних відносин у сфері природокористування, щоб за умови інституціоналізації передачі прав користування вітчизняними надрами з метою видобутку корисних копалин транснаціональним компаніям забезпечити належний економічний ефект для української держави та українського народу. Особливо актуальною є трансформація рентних відносин на регіональному та місцевому рівнях, оскільки територіальні утворення відзначаються значною асиметрією через природно-ресурсну неоднорідність.

У нинішніх умовах трансформація рентних відносин в системі місцевих фінансів має передбачати підвищення частки відрахувань рентної плати і плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів, в першу чергу до бюджетів сільських та селищних територіальних громад, що відповідає вимогам бюджетно-фіскальної децентралізації в цілому. Така трансформація рентних відносин на місцевому рівні має створити також додаткові бюджетні можливості для публічного фінансування пріоритетів природоохоронної діяльності,

що у підсумку зміцнить потенціал природних біогеоценозів продукувати широкий спектр екосистемних послуг, що за умови інституціоналізації сучасних форм їх комерціалізації збільшить потоки природно-ресурсної ренти у місцеві бюджети [4, с. 56]. Також вагоме значення відіграє така складова трансформації рентних відносин у сфері природокористування як накопичення природно-ресурсної ренти у спеціальних фондах природно-ресурсного та природоохоронного спрямування, які доцільно створювати в структурі обласних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування, що дасть змогу частину вилучених рентних доходів від експлуатації природно-ресурсного потенціалу спрямовувати у його відтворення, а також в утилізацію вторинної природної сировини. Це стане першим кроком у формуванні регіонального формату фінансово-інвестиційного забезпечення природокористування, що дасть змогу активніше залучати природно-ресурсний потенціал територіальних утворень у відтворювальний процес і таким чином ефективніше використовувати ендегенний потенціал соціально-економічного піднесення.

Поглиблення інституціональних перетворень у сфері природокористування як щодо інституціоналізації приватної та комунальної форм власності на природні ресурси, так і організаційно-правових форм здійснення природоексплуатаційної та природоохоронної діяльності вимагають диверсифікації важелів та інструментів фіскального регулювання природокористування, щоб охопити спектр нових відносин щодо перерозподілу природно-ресурсного потенціалу й використання асиміляційної місткості територій. Слабкий зв'язок між системою природно-ресурсного моніторингу та рентними відносинами у сфері природокористування призвів до недоотримання бюджетами різного таксономічного рівня природно-ресурсних платежів та екологічних податків унаслідок значних розбіжностей між реальною базою їх стягнення та потенційно можливою [9, с. 13].

Для Волинської області, яка за винятком декількох міст має чітко виражену аграрну та природно-ресурсну спрямованість, трансформація рентних відносин набуває надзвичайно вагомого значення в частині активації процесів не лише розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу, але і прискорення темпів соціально-економічного піднесення в цілому. Регіон відзначається високим рівнем лісистості, де функціонує розгалужена мережа постійних лісостористувачів, що дає можливість заготовляти в останні десятиліття в середньому в рік 0,7 — 1,2 млн куб. м ліквідної деревини. Тобто спостерігається велика база нарахування рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів.

Також у регіоні видобувається така мінеральна сировина як кам'яне вугілля, торф, будівельний пісок та інші види корисних копалин, що формує певний потенціал надходжень рентної плати за користування надрами. Мінерально-сировинний потенціал Волинської області характеризується наявністю в надрах 18 видів корисних копалин, серед яких 12 (вугілля, газ природний, торф, германій, пісок скляний, підземні прісні та мінеральні води, торф'яна грязь, сировина цементна, мідь і фосфорити) належать до корисних копалин загальнодержавного значення. Останні два види (мідь і фосфорити) розвідано недостатньо, їх запаси не визначені, а

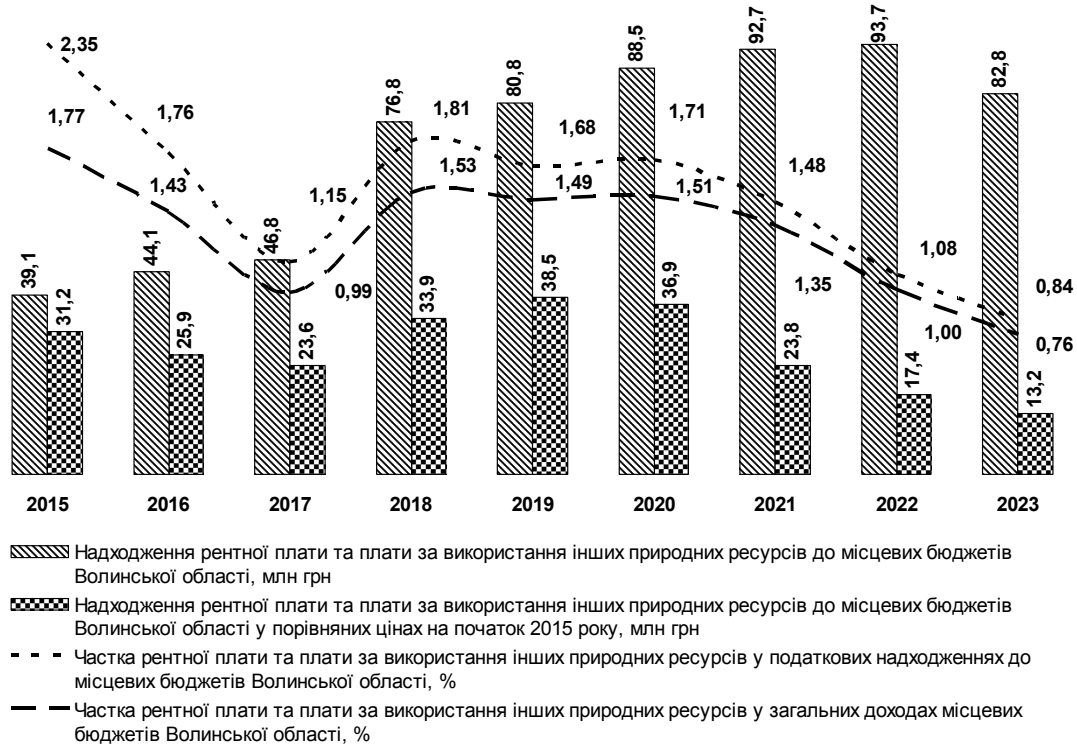

Рис. 1. Надходження рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів Волинської області у 2015–2023 роках

Джерело: розраховано за оперативними даними Міністерства фінансів України.

місце залягання до державного фонду розвитку поки що не віднесено. Газ природний представлено одним Локачинським родовищем, балансові запаси якого становлять 7,8 млрд куб. м, що дасть змогу протягом 20 років задовольняти потреби області в споживанні газу на 50%. Кам'яне вугілля представлено 10 родовищами, балансові запаси якого становлять 73,7 млн тонн [8].

Водокористувачі (суб'єкти виробничо-господарської діяльності та сектор домогосподарств) сплачують рентну плату за спеціальне використання води з диференціацією ставок в розрізі поверхневих та підземних джерел. Варто зазначити, що до місцевих бюджетів Волинської області в останні роки надходило більше третини рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, незначний відсоток рентної плати за користування надрами та 50% відсотків рентної плати за спеціальне використання води (до обласного бюджету).

Існуюча модель рентних відносин, яка передбачає в цілому орієнтацію сплати рентних платежів до держбюджету, зумовила певні тренди у динаміці надходжень рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів Волинської області (рис. 1).

Надходження природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів Волинської області в період з 2015 по 2023 рік щорічно зростали. Так у 2015 році даний показник становив 39,1 млн грн, у 2016 році — 44,1 млн грн, у 2017 році — 46,8 млн грн, у 2018 році — 76,8 млн грн, у 2019 році — 80,8 млн грн, у 2020 році — 88,5 млн грн, у 2021 році — 92,7 млн грн, у 2022 році — 93,7 млн грн, у 2023 році — 82,8 млн грн. Суттєве зростання надходжень рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів Волинської області відбулося у 2018 році порівняно з 2017 роком, коли на законодавчому рівні було підвищено відсоток відра-

хувань окремих видів природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів. Надходження рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів Волинської області в 2023 році порівняно з 2015 роком зросли на 43,7 млн грн.

Основні складові надходжень рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів, які впливають на доходи місцевих бюджетів Волинської області, включають: 1) рентну плату за спеціальне використання лісових ресурсів (частина даного фіскального інструменту надходить до місцевих бюджетів, де розташовані лісові угіддя, а кошти частково використовуються для відтворення лісів, проведення лісгосподарських заходів, а також для фінансування соціальних проєктів у "лісових" громадах; 2) рентну плату за спеціальне використання води (ці кошти частково використовуються для охорони водних об'єктів, будівництва та утримання гідротехнічних споруд, а також для фінансування заходів щодо забезпечення населення якісною питною водою) [7]; 3) рентну плату за користування надрами.

Водночас в цілому висхідний тренд у динаміці номінальної величини надходжень рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів не корелює з динамікою даного показника у порівнянних цінах на початок 2015 року. Сума надходжень у порівнянних цінах на початок 2015 року визначалася шляхом ділення номінальної суми рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів за відповідний рік на кумулятивний індекс цін виробників промислової продукції. Надходження рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів Волинської області у порівнянних цінах на початок 2015 року в період з 2015 по 2023 рік відображали хвилюватий тренд з точками падіння у 2017 і 2021 роках. Так

у 2015 році даний показник становив 31,2 млн грн, у 2016 році — 25,9 млн грн, у 2017 році — 23,6 млн грн, у 2018 році — 33,9 млн грн, у 2019 році — 38,5 млн грн, у 2020 році — 36,9 млн грн, у 2021 році — 23,8 млн грн, у 2022 році — 17,4 млн грн, у 2023 році — 13,2 млн грн

Суми надходжень рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів Волинської області у порівнянних цінах на початок 2015 року в 2023 році порівняно з 2015 роком знизилася на 18,0 млн грн. Це пов'язано з прискоренням процесів реального зменшення надходжень природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів Волинської області у зв'язку із застосуванням карантинних заходів, детермінованих необхідністю обмеження пандемії коронавірусу, та повномасштабним вторгненням російських загарбників на територію України. Різке зниження реальної величини надходжень природно-ресурсної ренти до бюджетів Волинської області при в цілому висхідному тренді їх номінального значення зумовлено прискоренням інфляційно-девальваційних процесів. Тобто темп знецінення національної грошової одиниці випереджав темп зростання ставок рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів.

Певною мірою прямо корелюють з динамікою реальної величини природно-ресурсної ренти, котра надійшла до бюджетів Волинської області, питомі ваги даного фіскального платежу у податкових надходженнях та загальних доходах місцевих бюджетів означеного регіону. Частка рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів у податкових надходженнях до місцевих бюджетів Волинської області в період з 2015 по 2023 рік відображала хвилястий низхідний тренд з найбільшим зниженням у 2017, 2022 та 2023 роках. Так у 2015 році даний показник становив 2,35%, у 2016 році — 1,76%, у 2017 році — 1,15%, у 2018 році — 1,81%, у 2019 році — 1,68%, у 2020 році — 1,71%, у 2021 році — 1,48%. Частка рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів у податкових надходженнях до місцевих бюджетів Волинської області у 2023 році порівняно з 2015 роком знизилася на 1,51%.

Питома вага рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів у загальних доходах місцевих бюджетів Волинської області також відображала хвилястий низхідний тренд в період з 2015 по 2023 рік з найбільшим просіданням у 2017, 2022 та 2023 роках. Так у 2015 році даний показник становив 1,77%, у 2016 році — 1,43%, у 2017 році — 0,99%, у 2018 році — 1,53%, у 2019 році — 1,49%, у 2020 році — 1,51%, у 2021 році — 1,35%, у 2022 році — 1,0%, у 2023 році — 0,76%. Частка рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів у загальних доходах місцевих бюджетів Волинської області у 2023 році порівняно з 2015 роком знизилася на 1,01%.

Виходячи з проведеного аналізу основних тенденцій надходжень рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів Волинської області у 2015—2023 роках було встановлено, що означений фіскальний інструмент не став вагомим чинником зміцнення фінансової самодостатності вказаного регіону. Значною мірою це пов'язано з недосконалою ідентифікацією реальної бази нарахування рентної плати та плати за використання інших природ-

них ресурсів, що не дає можливості забезпечувати еквівалентне вилучення частини рентних доходів, які утворюються внаслідок залучення природних ресурсів у господарський обіг.

Водночас така інституційна прогалина зумовлена недосконалістю системи рентних відносин у сфері природокористування на загальнонаціональному рівні. Одним з основних недоліків існуючого формату фіскального регулювання природокористування виступає відсутність належного взаємозв'язку між надходженнями природно-ресурсної ренти до публічних бюджетів та видатками цих бюджетів на здійснення комплексу заходів, спрямованих на відтворення природно-ресурсного потенціалу та охорону довкілля. Такий взаємозв'язок буде забезпечений через підвищення відсотку відрахування рентної плати за користування надрами до місцевих бюджетів та її спрямування до спеціальних фондів природно-ресурсного та екологічного призначення, що дасть можливість кумулятивним чином збільшити публічні видатки на відтворення мінерально-сировинної бази [5], упорядкування природно-заповідних територій, розбудову сучасної системи утилізації виробничих відходів та побутового сміття.

У Волинській області пріоритетним напрямом таких видатків є фінансування процесів розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу, упорядкування самозаліснених сільськогосподарських угідь, що дасть змогу забезпечити приріст потенціалу екосистемних послуг, а це у свою чергу розширить ареал здійснення рекреаційної діяльності і сприятиме комплексному використанню природно-ресурсних активів та зростанню надходжень природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів [2]. Також природоохоронні видатки місцевих бюджетів Волинської області мають бути зорієнтовані на фінансування проєктів розбудови інноваційної інфраструктури поводження з деревними відходами, в першу чергу тими, які утворюються у місцях здійснення рубок, що забезпечить диверсифікацію діяльності постійних лісокористувачів та зміцнить енергетичний потенціал сільських територій.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В умовах російської збройної агресії та відповідно загострення оборонних і енергетичних ризиків актуалізується проблема забезпечення більш дієвого впливу на відтворювальні пропорції природних ресурсів. Одним з ключових чинників дієвості такого впливу виступає існуючий формат рентних відносин у сфері природокористування, який забезпечує акумуляцію та перерозподіл рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів. Визначальною характеристикою такого формату виступає взаємозв'язок між надходженнями природно-ресурсної ренти до публічних бюджетів та видатками держави і місцевого самоврядування на фінансування проєктів відтворення природно-ресурсного потенціалу та оздоровлення довкілля. Такий взаємозв'язок забезпечуватиметься через акумуляцію частини природно-ресурсної ренти у спеціальних фондах публічних бюджетів різного таксономічного рівня. Асиметрія регіонів України у зв'язку з природно-ресурсною неоднорідністю вимагає інституційного забезпечення

диференційованого підходу до формування моделі рентних відносин у сфері природокористування на регіональному рівні.

У Волинській області у 2015—2023 роках спостерігається значний варіаційний розрив між фактичними та реальними надходженнями рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів. На відміну від фактичних надходжень, динаміка надходжень у порівнянних цінах демонструє більш хвилюподібну тенденцію з періодами зростання та спаду. Перегляд ставок природно-ресурсної ренти відбувався під впливом інфляційних процесів, але темпи їх індексації були більш уповільненими, ніж темпи інфляційно-девальваційних процесів. Це означає, що зростання ставок рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів було спрямоване на компенсацію втрат від інфляції, а не на реальне збільшення акумуляції даного фіскального інструменту у держбюджеті та місцевих бюджетах.

Сприятливі природно-ресурсні передумови розвитку Волинської області в теперішніх умовах використовуються мляво, що не дозволяє суттєво підвищити результативність використання ендегенного потенціалу соціально-економічного піднесення даного регіону. З огляду на сказане, доцільно зорієнтувати модель рентних відносин у сфері природокористування у даному регіоні на фінансово-інвестиційне забезпечення розширеного відтворення потенціалу екосистемних послуг, які продукуються природними біогеоценозами і створюють природно-ресурсні умови для активізації рекреаційного лісокористування, що у підсумку дозволить сформулювати сучасний полюс росту Волинської області.

Література:

1. Валігура В. А., Сідляр В. В. Фіскально-регулююча роль рентної плати в Україні. Наукові праці НДФІ. 2022. № 2 (99). С. 66—78.
2. Голян В., Марчук Ю., Погуляйко Ю., Матрунчик Д., Дзюбенко О. Формування сучасної моделі фіскального регулювання лісогосподарювання як важлива передумова інноваційної трансформації лісового сектора України. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2024. № 3(56). С. 139—155.
3. Іванченко В. А., Мединська Н. В., Бардась В. М. Податкове регулювання природокористування в умовах поглиблення децентралізації: пріоритети, проблеми, виклики. Ефективна економіка. 2024. № 7. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/4187/4222>.
4. Калініченко Д. Ю. Рентні відносини в системі місцевих фінансів: проблеми, пріоритети та природоохоронний аспект. Агросвіт. 2024. № 14. С. 55—61.
5. Калініченко Д. Ю., Бардась В. М. Фінансово-інвестиційне забезпечення відтворення мінерально-сировинної бази в Україні: інституційні розриви та перспективи. Інвестиції: практика та досвід. 2024. № 13. С. 114—119.
6. Кольоса Л. Л. Природні ресурси як фактор зміцнення фінансової самодостатності сільських територіальних громад. Агросвіт. 2023. № 19. С. 45—51.
7. На Волині користувачі водних ресурсів сплатили до бюджету понад 2,8 мільйона гривень ренти. [Електронний ресурс]. URL: <https://vl.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/584680.html>.
8. Природно-ресурсний потенціал розвитку регіону та зміцнення його конкурентоспроможності. Офіційний сайт Волинської обласної ради [Електронний ресурс]. URL: <https://volynrada.gov.ua/general-information>.
9. Хвесик М., Голян В., Бардась В. Формування нової моделі фіскального регулювання природокористування: інституціональні передумови, методологічне забезпечення та практичні рекомендації. Економіст. 2013. № 9. С. 4—13.
10. Хвесик М. А., Бистряков І. К. Фінансово-економічні важелі капіталізації природних ресурсів у контексті забезпечення прибуткового природокористування. Фінанси України. 2014. № 5. С. 29—47.

References:

1. Valihura, V.A. and Sidliar, V.V. (2022), "The fiscal and regulatory role of rent in Ukraine", Naukovi pratsi NDFI, vol. 2 (99), pp. 66—78.
2. Holian, V. Marchuk, Yu. Pohulajko, Yu. Matrunchyk, D. and Dziubenko O. (2024), "Formation of a modern model of fiscal regulation of forestry as an important prerequisite for innovative transformation of the forest sector of Ukraine", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 3 (56), pp. 139—155.
3. Ivanchenko, V.A. Medyn'ska, N.V. and Bardas', V.M. (2024), "Tax regulation of environmental management in the context of deepening decentralisation: priorities, problems, challenges", Efektyvna ekonomika, vol. 7, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/4187/4222> (Accessed 25 Apr 2025).
4. Kalinichenko, D.Yu. (2024), "Rent relations in the local finance system: problems, priorities and environmental aspects", Ahrosvit, vol. 14, pp. 55—61.
5. Kalinichenko, D.Yu. and Bardas', V.M. (2024), "Financial and investment support for the reproduction of the mineral resource base in Ukraine: institutional gaps and prospects", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 13, pp. 114—119.
6. Kol'osa, L.L. (2023), "Natural resources as a factor in strengthening the financial self-sufficiency of rural territorial communities", Ahrosvit, vol. 19, pp. 45—51.
7. Main Department of the State Tax Service in Volyn region (2022), "In Volyn, water users paid more than 2.8 million hryvnia in rent to the budget", available at: <https://vl.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/584680.html> (Accessed 25 Apr 2025).
8. Official website of the Volyn Regional Council (2025), "Natural resource potential of the region's development and strengthening its competitiveness", available at: <https://volynrada.gov.ua/general-information> (Accessed 25 Apr 2025).
9. Khvesyk, M. Holian, V. and Bardas', V. (2013), "Formation of a new model of fiscal regulation of nature use: institutional prerequisites, methodological support and practical recommendations", Ekonomist, vol. 9, pp. 4—13.
10. Khvesyk, M.A. and Bystriakov, I.K. (2014), "Financial and economic levers of capitalization of natural resources in the context of ensuring profitable nature use", Finansy Ukrainy, vol. 5, pp. 29—47.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2025 р.